

Луць Володимир Васильович

доктор юридичних наук, професор,

академік Національної академії правових наук України,

головний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Договори у механізмі правового регулювання корпоративних відносин

Ефективність функціонування корпоративного сектору в економіці України значною мірою залежить від чіткого налагодженого механізму правового регулювання корпоративних відносин.

В юридичній літературі висловлювалися різні погляди на сутність та елементи (стадії) механізму правового регулювання суспільних відносин. Не вдаючись до аналізу цих поглядів, слід відзначити, що більшість дослідників сходяться на тому, що механізм правового регулювання включає такі елементи (стадії): 1) нормативну основу; 2) юридичні факти; 3) правовідносини; 4) акти реалізації прав та обов'язків; 5) захист порушених прав суб'єктів правовідносин.

Нормативну основу регулювання корпоративних відносин складають, передусім, норми Конституції України, Цивільного (ЦК) і Господарського (ГК) кодексів України, базових законів «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», інших законів, указів Президента України, постанов уряду та інших актів корпоративного законодавства. В регулюванні корпоративних відносин певну роль відіграють положення інших соціальних регуляторів (звичаїв ділового обороту, наприклад принципів корпоративного управління, моральних засад суспільства, юридичної практики тощо), а також локальні

правові акти, що приймаються самими корпораціями (статути, положення про органи товариства тощо).

Другим елементом механізму правового регулювання корпоративних відносин і своєрідним «перехідним містком» від норми права до конкретного правовідношення виступає система юридичних фактів (юридичних складів) як підстав виникнення, зміни або припинення корпоративних правовідносин.

Серед юридичних фактів, що призводять до виникнення, зміни або припинення корпоративних прав та обов'язків (правовідносин), можна виокремити: договори (засновницький, реорганізаційний, корпоративний), договори про розпорядження корпоративними правами (купівля-продаж, міна, дарування тощо), односторонні правочини (заповіт, прийняття спадщини, розпорядчий акт про створення товариства однієї особи), судові рішення тощо.

Відповідно до закону установчими документами акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є їхні статути, а установчими документами повного і командитного товариств – засновницькі договори. Засновницькі договори можуть укладати також засновники акціонерного товариства та товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, хоч вони не є обов'язковими при державній реєстрації цих товариств.

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 88 ЦК, ч. 3 ст. 57 ГК у засновницькому договорі визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не передбачені цими кодексами або іншими законами.

Правова природа засновницького договору неоднозначно оцінюється дослідниками цього правового феномену. Більшість із них схиляється до думки про цивілістичну сутність засновницького договору, вважаючи його різновидом договору про спільну діяльність [1, с. 18; 2, с. 117; 3, с. 182; 4, с. 448]. У працях інших авторів проводиться відмежування засновницького договору від договору про спільну діяльність [5, с. 13].

Юридичними фактами, що можуть призводити до виникнення чи зміни корпоративних прав та обов'язків учасників та самих господарських товариств, є так звані «реорганізаційні» договори, які укладаються, зокрема, при злитті та приєднанні товариств. Нормативною основою для укладання реорганізаційних договорів є положення, що містяться в базових законах про господарські товариства. Так, відповідно до ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі та перетворенні, розробляє умови договору про злиття або план поділу (виділу, перетворення).

Однак, у вказаному Законі не передбачено порядку узгодження умов реорганізаційного договору, запропонованих учасниками реорганізації.

Недостатньо врегульованим є порядок укладання договорів про реорганізацію товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Так, ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що товариства в процесі припинення можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток у акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства).

Але виникає питання, хто виступатиме суб'єктами такого договору, якщо, наприклад, при поділі товариства до моменту державної реєстрації новостворювані організації ще не є юридичними особами?

З приводу правової природи договору про злиття (приєднання) юридичних осіб висловлені різні думки щодо прийнятності таких договірних конструкцій. Так, Ю. М. Жорнокуй та І. В. Спасибо-Фатєєва зводять їх до таких: 1) що мають організаційно-майнову природу; 2) організаційні договори; 3) різновид договору простого товариства; 4) засновницькі договори; 5) самотійні договори; 6) різновид угод про спільну діяльність; 7) угоди з майновим комплексом; 8) корпоративні організаційні акти [4, с. 464-465].

На наш погляд, за своїм характером та метою реорганізаційний договір є близьким до засновницького договору господарського товариства, вбираючи в собі риси цивільно-правового договору.

У правовому регулюванні корпоративних відносин дедалі більшої ваги набувають так звані «корпоративні» договори. Укладання таких договорів було легалізовано спочатку акціонерним законодавством. Так, у ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що статутом товариства може бути передбачена можливість укладання договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах і передбачається відповідальність за його недотримання.

Тепер можливість укладення корпоративних договорів передбачена і ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Корпоративним є договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утриматись від їх реалізації. Корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, за якими учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначити, коли таке право або обов'язок виникає. Корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним.

Піддаючи аналізу явище корпоративного договору в українському правовому полі, Л. В. Сіщук дійшла наступних висновків: 1) корпоративний договір є правочином, що визначає особливості реалізації та здійснення прав акціонерів; 2) він не існує нарівні зі статутом і не може вирішувати питання, які вирішуються законом або статутом товариства; 3) цей договір є обов'язковим лише для сторін і не встановлює обов'язки чи права для третіх осіб; 4) укладення корпоративного договору породжує цивільно-правове зобов'язання і не тягне за собою відмову від прав, а також не спрямоване на відмову учасників від право- або дієздатності; 5) корпоративний договір не впливає на дійсність актів органів товариства. Разом з тим, авторка стверджує, що предметом зобов'язання з корпоративного договору є здійснення

корпоративних прав у певний спосіб або утримання від їх здійснення. Відповідно за цим договором не породжуються нові корпоративні права і не змінюється їх обсяг, а здійснюються уже існуючі. Тому за своєю суттю корпоративний договір є не корпоративним актом, а звичайним цивільно-правовим договором [6, с. 228-229].

Погоджуючись в цілому з такою трактовкою корпоративного договору як цивільно-правового, слід відзначити наступне. Якщо виходити з розуміння корпоративного договору як багатостороннього, в якому кожному учаснику протистоїть кожний інший учасник, то прийняття ними додаткових обов'язків за цим договором (наприклад, обов'язок брати участь у загальних зборах, обов'язок купити або продати частку у статутному капіталі тощо) означатиме виникнення у них кореспондуючих цим обов'язкам нових корпоративних прав.

Вторинне право набуття в корпоративних відносинах ґрунтується на праві учасника господарського товариства здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві у порядку, встановленому законом (п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК). Розпорядження частками у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів (акцій) учасники товариства здійснюють у правових формах, здебільшого теж договірних, властивих цивільному праву (купівля-продаж, дарування, міна, застава, спадкування за законом чи заповітом тощо).

Отже, з настанням зазначених та інших юридичних фактів або їх сукупності (юридичного складу, який може включати й акти державної реєстрації) виникають, змінюються або припиняються корпоративні правовідносини, змістом яких є суб'єктивні корпоративні права та обов'язки.

Поняття корпоративних відносин і корпоративних прав зараз чітко визначене у ст. 167 ГК. Корпоративними є відносини, що виникають, змінюються та припиняються між господарською організацією та її учасниками щодо корпоративних прав, під якими розуміються права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації. Ці права включають правомочності особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частини прибутку (дивідендів) даної організації та активів у

разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Список використаних джерел

1. Коссак В. М. Іноземні інвестиції в Україні: цивільно-правовий аспект: монографія. Львів, 1996.
2. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві. К., 2013.
3. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ, 2016.
4. Жорнокуй Ю. М., Спасибо-Фатєєва І. В. Договоры по созданию хозяйственного общества / Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография. Харьков, 2017.
5. Саниахметова Н. А. Учредительный договор / Бизнес. 1995. № 10.
6. Сіщук Л. В. Поняття і правова природа корпоративного договору / Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія. За заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017.